

Baltiska utställningen i Malmö 1914

Baltiska utställningen i Malmö 1914

Det är varmt att ha lång rock och hög hatt under sommaren. Fiskeriintendenten Oscar Frithiof Nordqvist svettas redan fastän det bara är förmiddag. Han har snart nått fram till målet för sin korta resa. Från bostaden vid Stortorget har han i god tid före det stora spektaklet gett sig iväg. Droskstationen framför Kramer hotell har ställt upp med droska och han håller nu via Slottsgatan på att ta sig ut ur staden. Hela staden är klädd i flaggskrud. Inte bara från flaggstängerna utan också från husens balkonger och på provisoriska ställningar i träden utmed kortegevägen. Stora människoskaror står redan utmed Malmös nya paradgata, inte i väntan på fiskeriintendent Oscar Frithiof utan på den kungliga öppna, hästdragna landån. Det är många tankar som virvlar runt i Oscar Frithiof Nordqvists huvud denna förmiddag. För det är nu det ska hända, det som alla Malmöborna gått och väntat på i sex år.

På väg till utställningsområdet här ute vid Pildammen har han tid att fundera.

- "Herregud, han hade ju varit med nästan hela tiden".

-

Nu på senare tid som ledamot i utställningens styrelse. För sex år sedan tog Industriföreningen i Malmö beslut om att staden skulle hålla en stor utställning för alla länderna runt Östersjön. Många trodde att malmöborna blivit komplett galna i huvudet. I Stockholmsområdet och tillhörande delar av Norrland hade man skrattat åt de tokiga skåningarna. ... Till att börja med, sedan hade man protesterat, t.o.m. riktigt högljutt. I rikspresen ondgjorde man sig över "det skånsk-lokalpatriotiska företaget". I Köpenhamn hade man inte heller varit glad. Men danskarna är ju nu lite mera vårdade än uppsvenskarna, man hade tyckt till på lite finare och mera hövligt sätt. I Köpenhamn ville man ju 1913 fira 25-årsjubileet av den stora

danska utställningen 1888 och då var det inte bra att Malmö skulle ha en stor utställning så tätt inpå. Men, det ordnade sig genom politiskt intrigspel, malmöborna är bra på sånt.

Fiskeriintendenten och styrelseledamoten myste i solskenet där han satt i sin droska på väg ut till utställningsfältet.

- "Vi skåningar är inte dumma i huvudet. Ferdinand Boberg blev arkitekt, samme man som gjort den stora Stockholmsutställningen 1909 till en stor succé. Det blev visserligen bråk när sex malmöarkitekter ville tävla. Och tävling blev det och så vann Boberg. Var inte det konstigt!"

Oscar Frithiof gillar det han ser utanför automobilens höga fönster. Han passerar den nya utfarten över Fersens bro, dragen tvärs över den gamla kyrkogården. Visst hade det muttrats när gravar fått grävas upp och flyttats men staden skulle ju ha en paradgata till utställningen. Fersens väg blev som frisk fläkt från den stora världen, som en parisisk boulevard med både gamla och nybyggda, påkostade hus i stram givakt utmed gatan. Här passeras Malmö museum i sin 1901 nybyggda slottsimitation, här ligger S:t Petri nybyggda realskola och i huset intill ligger det nybyggda storhotellet Fersen.

Ja, ... ser man inte ett leende på fiskeriintendentens läppar när han tänker på vilket liv det blev när någon plötsligt kom på att Malmö hade för lite hotellrum för att ta emot alla utställningsbesökare. De kan väl inte bo i militärtält, undrade några desperat. I hela staden kunde man bara uppbringa 450 rum med sammanlagt 625 sängar. Man byggde snabbt det nya storhotellet vid Fersens väg, men det gav bara ett tillskott på 200 resanderum. Bättre var det när man slöt kontrakt med privata om uthyrnings-

rum. 3751 rum uppbringades. Jodå, malmöborna är giriga och pengagalna. Hotellkrisen var avvärd.

Droskan har nu nått fram till våra dagars Stadsteater. Nu är man verkligen ute på landet och staden ligger bakom ryggen. Paradvägen svänger höger och den tunga automobilen börjar mödosamt färden upp på den enorma träbron som leder fram till utställningsentrén. 15 meter ovan mark och 420 meters längre fram bromsar chauffören in på det stora runda torg som byggts upp högt över marken. Den här träkonstruktionen gjorde att man obehindrat kunde komma över järnvägen Malmö-Ystad. De bolmande ångtågen har förpassats in i tunnel under entrén. Detta är stor ingenjörskonst. Någon hade varit tveksam om den väldiga trävägen skulle hålla. För att testa hade man en dag kört ut alla tyngre fordon i Malmö och ställt på bron. Vilken idiotisk idé! Tänk om den inte hållit! Malmö hade blivit bilfritt under lång tid framöver.

Fiskeriintendenten Oscar Frithiof Nordqvist har nått fram till de många biljettluckorna vilka låg där idag den lilla dammen finns. Biljettkassörerna är förväntansfulla och bugar vördsamt när styrelseledamoten passerar. Hela utställningen har gått löst på 3.2 miljoner kronor, en väldig summa vid denna tid. Man beräknar få tillbaka 900.000 kronor i biljetter, Malmö står för 300.000 och ett penning-

lotteri från svenska staten för 1.2 miljoner. Och ... när det hela är slut på hösten kommer beräkningarna att ha stämt. Leve Malmös dåtida budgetansvariga!

Men nu är det ännu början på sommaren, fredagen den 15 maj 1914. Klockan har just slagit 11.30. Vi lämnar fiskeriintendenten när han på grusgången tillsammans med andra speciellt utvalda vandrar till invigningsceremonin i den stora kongresshallen. 11.45 ska platserna vara intagna.

Det var en helt otrolig anläggning som den åldrige arkitekt Ferdinand Boberg lyckats åstadkomma ute vid Pildammarna söder om Malmö city. Området var helt obebyggt. Åkrar och ängsmarker låg runt den gamla Pildammen, sjön som i århundrade gett malmöborna dricks-vatten. Fågelträcken hade gjort vattnet mustigt och gott. Man byggde en utställning som bara skulle stå en kort tid, från den 15 maj till den 30 september. Enorma hus reste sig mot himlen, men nästan alltsammans var uppbyggt av väv, enkla träpaneler på ribbskelett och annat lättförgängligt material. Vissa undantag fanns, t.ex. den kungliga paviljongen, idag en av få kvarvarande minnesmärken med namnet Margarethapaviljongen.

Utställningsområdet sett från det höga utställningstornet. Den vita byggnaden i bakgrunden är Konsthallen, till höger ses Margarethapaviljongen.

Man hade arbetat in i det sista på utställningen, ja, alla paviljongerna hade faktiskt inte hunnit bli klara till invigningen. Bara en vecka innan öppningen hade en journalist utbrustit:

-”Om en knapp vecka ska utställningen öppna. Det ser omöjligt ut.”

Klockan 12 den 15 maj 1914 anländer den kungliga korgen till utställningen. Tusentals människor hurrar och det vinkas med svenska flaggor. Scouter i mängder bildar häck och man sjunger ”Du gamla du fria”. Nationalitetskänslan svallar över ... det är bara så svenskt som det kan bli. Det är bara ett stenkast från margarethapaviljongen det ska hända. Här stod Kongresshallen med plats för 3.000 sittande åhörare. Kören sjöng och styrelsens ordförande hade talat. Den långa kronprinsen och för dagen tillförordnade kungen - hans far var sjuk - reser sig och går upp i talarstolen.

Det var då det hände!

I ett kort, friskt och frejdat tal förklarar den utvalde regenten utställningen för invigd. Intet öga är torrt. Malmö har blivit en av världens stora internationella utställningsstäder.

I den stora upphetsningen som följer håller biskopen i Lund ett bönemöte och sedan stiger sången ”Vår Gud är

oss en väldig borg” upp mot den väldiga hallens kupoltäckta tak.

Att beskriva denna otroliga utställning är hart när en omöjlighet men några hållpunkter ska ges här. Innanför huvudentrén borta vid den nuvarande lilla dammen i Pildamsparken låg ett enormt stort och runt torg, den s.k. Centralgården. Runt detta torg fanns de större utställningshallarna, förbundna med en cirkel med vita arkadgångar. Här fanns också det höga utställningstornet, 87 meter högt med utsiktsplats och restaurang på toppen. En hissfärd upp kostade 25 öre, ner var det gratis. För den snåle var det att ta trappan. 380 trappsteg upp till toppen.

Bakom Kongresshallen låg den stora svenska Industrihallen, 22.000 kvm stor. Hur mycket är egentligen 22.000 kvm? Så mycket att vi inte förstår det; det måste upplevas. Rådhusplatsen i Köpenhamn är ungefär lika stort.

Över hela den yta som idag är ”Tallriken” låg den tyska utställningen på 28.000 kvm. Allt var överdådigt i tyskanas hall, förebådande att storhetsvansinne går före fall. Vi befinner oss i de själva, heta sommarmånader 1914 då miljontals människors öden ska komma att avgöras för fyra blodiga och krigiska år framöver.

Den danska utställningshallen var betydligt mindre men å andra sidan uppför med ordentliga tegelmurar. Den

Utsikt mot den tyska utsällningshallen till vänster, den danska i mitten och den ryska till höger.

Kopia av Årsta slott, utställningshallen som blev en av Sveriges första "Kvinnor kan"-utställning.

vackra ingångsportalen med de danska kungalejonen huggna i sandsten finns fortfarande kvar på Malmö museer. Minst var den ryska hallen, men den var å andra sidan den hall som var högst. Ett 25 meter högt torn reste sig över hallen och överst hade den ryska dubbelörnen i glänsande guldfärger slagit sig ner.

Idag finns en liten lekplats borta vid Carl Gustavs väg. Det är inget emot den lekplats som fanns här 1914. Här låg nämligen utställningens stora nöjesfält. Dåtida kännare från både Europa och Amerika intygade för pressen att nöjesfältet var ett av de bästa de någonsin sett.

- "Här finns attraktioner som är verkligen enastående", utropade de entusiastiskt.

Denna stora invigningsdag vrider och sliter emellertid tivoliägaren With sitt hår. Han är förtvivlad. Motorn till den största sevärdheten har försvunnit på väg från England. Utan motor kan inte berg- och dalbanan starta, en världssensation kan inte köra igång. Några dagar senare är lugnet återställt, den första vagnen med sommarklädda besökare har dragits upp för startbacken.

Hur många av er har åkt Tivolis berg- och dalbana?

Se, där är en eftersmak av Baltiska utställningen. Tivoli i Köpenhamn köpte nämligen berg- och dalbanan i Malmö efter utställningen.

Putslustigheter förekom på nöjesfältet. Ta bara "Badhuset". Tivolipappan With berättade entusiastiskt för en av journalisterna på invigningsdagen:

- "Detta är något helt enastående", väste han förnöjt och pekade på sex små badhytter som stod ovanför en vattendam.

- "Tänk er, här sitter fyra män, verkliga män, duktiga simmare. Vi hoppas också få hit två damer i simdräkter. Så tar man en boll och kastar den mot en av tavlorna vid de små badhytterna. Träffar bollen så plums! Den simklädda mannen störtar ner i bassängen. Men", tillägger With sorgset, "vi får nog tyvärr nöja oss med konstgjorda damer".

Längst bort vid Pildammens kortända mot söder mot det som idag är bostadsområdet Borgmästaregården låg den

stora Konsthallen, en skapelse som var så enorm att många tappade andan. Här trängdes det bästa ur den dåtida konsten i norra Europa. Vid utställningens slut glömdes den ryska konsten kvar och den finns faktiskt fortfarande kvar än idag i Malmö, på Malmö museer.

Intressant är att konstatera att Finland, som 1914 ju var ett lydrike under Ryssland, på Baltiska utställningen fick möjlighet att på allvar profilera sig som en nation. Detta skedde i just Konsthallen. Medan de ryska konstnärerna uppgick till 19 med sammanlagt 93 konstverk, var inte mindre än 23 finska konstnärer representerade med hela 192 verk. Många av de finska verken kom efter utställningen att bilda grundstomme i en officiell finsk riks-samling av konst.

Hur såg det då området ut i direkt anslutning till dagens margarethapaviljon, den del av Pildamsparken som vi mest förknippar med Baltiska utställningen? Bortom Blomstergatan ut över Pildammen låg Fiskerihallen. Ön ute i Pildammen var förbunden med en bro och hela ön tacktes av en riddarborg i flera våningar, inredd till restaurang.

Bakom Margarethapaviljongen, döpt efter dåvarande kronprinsessan Margaretha, hade man fört upp ett högt berg, som faktiskt delvis står kvar än i dag. Bakom berget spelar man i dag sommar-teater men då flödade ett stort vattenfall nerför berget. På toppen låg en stor utställ-

ningsbyggnad, den s.k. "Jakt-paviljongen". Till denna kom man inne i berget via en av utställningens tre hissar, en nymodighet vid denna tid. Jakt-paviljongen representerade det manliga medan blomstergatan framför Margarethapaviljongen representerade det kvinnliga. Den vackra blomstergatan blev klar i tid men det var i sista stund. Kronprinsessan hade själv planerat blomsterprakten.

Vid femtiden den 15 maj 1914, efter att ha ätit lunch på den storstilade huvudrestaurangen med sina välvda rum och små fiskedammar, kom de kungliga till Margarethapaviljongen för att pusta ut. Den unga Margaretha har väl stolt visat upp sina trädgårdskonster men besöket här varade bara en kort stund. De hästdragna scharabangerna körde fram för att åter föra hedersgästerna in i staden.

Något som man alltid glömmer bort när Baltiska utställningen kommer till tals är kvinnornas insats. Det var ett mycket prytt samhälle den gången. Levande kvinnor som offentligt trillade ner i en simbassäng ansågs inte passande, även om de var påpälsade upp över öronen så att behagen väl doldes. Kvinnorna skulle hållas kort. Men ... på Baltiska utställningen skapades faktiskt den första "Kvinnor kan" utställningen i Sverige. Och ... det var på just platsen för Margarethapaviljongen det hände, eller snarare hundra meter väster om paviljongen.

Margarethapaviljongen som symbol för det kvinnliga och uppe på berget Jakthallen som symbol för det manliga inslaget i utställningen.

Endast ett knappt år innan utställningen kom svenska kvinnorörelser på att man skulle visa upp kvinnors kunskap och skapande. Fredrika Bremer var den stora kvinnosakskämpen och till hennes ära uppförde man på Malmöutställningen hennes slott i Sörmland, Årsta. Det är faktiskt sant. Granne med Margarethapaviljongen uppfördes ett helt slott i flera våningar där bara det praktfullt entrétornet mätte ca 20*20 meter, allt efter originalet. Inne i slottssalarna fanns utställningar om kvinnokampen och kvinnans rätt i samhället. Framför slottet anlades en prunkade trädgård och på baksidan av slottet inredde

man en slottsrestaurang som blev en stor succé, trots att alkohol till maten här var förbjuden. Pengar till utställningsslottet hade man fått genom ett riksrop:

”En kvinna, en krona”.

Om den storslagna och pråliga tyska utställningshallen förebådade 1:a världskrigets kommande fasor, förebådade Årsta slott på Baltiska utställningen kanske mer än något annat kvinnans framtida röst och demokratin i vårt moderna svenska samhälle.

Sven Rosborn

